

DE KRACHT DIE HEMEL EN AARDE VERBINDT

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de  
Van Coeverden Adriani Stichting

dr. Jan Veenhof

De kracht  
die hemel en aarde verbindt

*De identiteit van de Geest van God als relatiestichter*

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

[www.uitgeverijboekencentrum.nl](http://www.uitgeverijboekencentrum.nl)

Vormgeving omslag: Studio Anton Sinke ([www.antonsinke.nl](http://www.antonsinke.nl))

Vormgeving binnenwerk: Dirk van Keulen

ISBN 978 90 239 7114 6

NUR 700

© 2016 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

# Inhoud

Ter Inleiding	9
1. Fundamentele gezichtspunten betreffende de identiteit van de Geest	17
1.1 Het werk van de Geest weerspiegelt wat en wie de Geest is: over de geschiedenis en draagwijdte van het woord Geest	17
1.2 Geest met hoofdletter G of met kleine letter g: de geest van God in het Oude Testament	21
1.3 De Geest van God in het Nieuwe Testament	25
1.3.1 Dubbele beweging tussen de Geest en Jezus: Jezus Christus drager en zender van de Geest. De evangeliën	25
1.3.2 De Geest is even belangrijk als Christus. De Geest en het nieuwe leven. De brieven van Paulus	29
1.4 De Geest in het belijden van de christelijke kerk	32
1.4.1 Een kijkje in het laboratorium van de dogmageschiedenis: de weg naar het dogma inzake de Geest	32
1.4.2 Spanningen tussen culturen en spiritualiteiten: verschil tussen Oost en West	37
1.5 De Geest kracht en persoon	40
1.5.1 De Geest een 'iets' of een 'iemand' of beide tegelijk? Geen dilemma maar verbinding	40
1.5.2 Knooppunt in de communicatie tussen 'boven' en 'beneden': de Geest en Jezus Christus	49
1.5.3 Achter de leer ligt een levensbeweging. De plaats van de Geest in de triniteit	57
1.5.4 Een kink in de theologische kabel: pneumachristologie	59
1.5.5 Een 'zij' is even goed als een 'hij': de Geest en de vrouwelijke dimensie in God	65
2. Het werk van de Geest in schepping en herschepping	69
2.1 Schepping en bevrijding niet identiek: niet te scheiden, wel te onderscheiden	69
2.2 Het werk van de Geest in de schepping	70
2.2.1 De Geest contra Lucifer. De zichtbare wereld	70
2.2.2 De stem van het geschapene. De algemene openbaring	79
2.2.3 Het leven van de 'dode stof'. De complexe materie	91
2.2.4 Fijnstoffelijke lichaamsvormen – een ervaringsfeit. De lichamelijkeheid	98
2.2.5 De mens is verwant aan God. De geest van de mens	101
2.2.6 God walst niet over de mens heen. De mens als medewerker van God	105
2.2.7 Dimensies van de hemel. De onzichtbare wereld	110

2.2.8	Gods engelen hebben geen vleugels nodig. De engelen en hun dienst	114
2.3	Het werk van de Geest in de herschepping	122
2.3.1	Zonder de Geest hangt het heil in de lucht. Karakter en doel van de herschepping	122
2.3.2	Petrus gaat – Paulus komt. Het Pinkstergebeuren en zijn effecten	123
2.3.3	‘Testament’ is hier eigenlijk ‘verbond’. Het nieuwe verbond	125
2.3.4	De Bijbel: het boek der ontmoetingen. Woord en Geest	128
2.3.5	De Geest doet wat met de Bijbel en met ons. Doorgaande openbaring	138
2.3.6	Het predikambt is geen leerambt. De Geest en de prediking	143
2.3.7	100 procent God en 100 procent de mens. Het geloof	147
2.3.8	De weg van het heil niet in een schema te vangen. De wedergeboorte	149
2.3.9	De voorkeur in de Jezus-vroomheid. Het gebed	156
2.3.10	Zekerheid langs directe en indirecte weg. Het getuigenis van de Geest	161
2.3.11	Verschil tussen tram en trolleybus. De levenspraktijk	163
2.3.12	Wanneer de mens hoort, spreekt God. De leiding van de Geest	169
2.3.13	Schadelijke brandweerdienst. Het werk van de Geest en de oppositie daartegen	173
2.3.13.1	Een summiere kenschets	173
2.3.13.2	Vormen van miskennen	174
3.	De charismata	179
3.1	De ene genade waaiert breed uit: individuele en inhoudelijke verscheidenheid	179
3.2	Het gewone kan buitengewoon worden. Charisma en schepping	181
3.3	Signalen van het werk van de Geest: charismata dienen het herstel van de schepping	183
3.4	Pentecostals willen geen super-christenen zijn. De doop met de Geest	185
3.5	De weg van de Geest kent geen stopborden. De streeptheologie	197
3.6	Handoplegging is iets anders dan massage. De gave der genezing	201
3.7	De taal van het onbewuste. De glossolalie	212
3.8	Het nieuwe is een kans. De profetie	214
3.9	Natuurwetten zijn geen voor-schriften maar na-schriften. Het wonder	218
4.	Het werk van de Geest in kerk en wereld	225
4.1	Verbindingsdenken in plaats van scheidingsdenken. De kerk als gemeenschap	225
4.2	Het werk van de Geest in Europa. De wereld met haar religies en culturen	230

5. De Geest en de toekomst	237
5.1 Het leven wordt veranderd, niet weggenomen. De toekomst van de mens individueel	237
5.2 Afwachten combineren met verwachten. De toekomst van de wereld	247
6. Epiloog	259
Geraadpleegde literatuur	263
Register van namen	283





## Ter inleiding

Een nieuw boek over de Geest van God – is daar behoefte aan? Als de schrijver van zo'n boek deze vraag opwerpt, is er wat aan de hand. Blijkbaar is die behoefte geen zaak die vanzelf spreekt. Dat is ook hier het geval. Een korte verantwoording is zeker geen overbodige luxe. Ik moet daarvoor een kleine duik in de recente geschiedenis doen. Ruime een halve eeuw geleden begon zich een nieuwe aandacht voor de Geest door te zetten. Lange tijd daarvoor werden, althans in de officiële kerkelijke wereld, de leer en de ervaring van de Geest als een stiefkind behandeld. Men sprak plichtmatig en braaf in de lijn van dogma's en confessies over de Geest, maar in feite had men angst daarvoor en men probeerde 'de boot af te houden'.

Maar in 1960 zette een wending in. Ze begon in de USA, waar ze in de verschillende grote protestantse kerkelijke denominaties en ook in de rooms-katholieke kerk veel in beweging bracht. Enkele jaren daarna sprong die beweging over naar Europa en ging ze ook in Nederland de aandacht trekken. Deze beweging kreeg de naam 'charismatische beweging' en deze naam drukt exact uit, wat zij beoogde: een eeherstel van de charismata, die in de oudste christelijke kerk functioneerden maar in later tijd op de achtergrond waren geraakt. In deze doelstelling ligt de aansluiting met de pinksterbeweging, die ruim een halve eeuw vroeger, in 1906, ook in de U.S.A., was ontstaan. Deze was immers al gekenmerkt door het praktiseren van de charismata, met name profetie, glossolalie en genezing, als gaven van de Geest, die door de Geestesdoop aan de mensen ten deel valt. Het verschil is, dat de pinkstergemeenten zich – vooral ook door de scherpe afwijzing van de kant van de officiële kerken – zelfstandig gingen organiseren, terwijl de charismatische beweging zich juist ten doel stelde binnen de gevestigde kerken de charismata leven weer tot leven te brengen.

Een gevolg van de charismatische beweging was, dat nu ook de wetenschappelijk-theologische bestudering van het 'pneumatologische veld' goed op gang kwam. Men had op brede schaal het gevoel: er is hier een vacuüm, een achterstand, en wij moeten proberen die achterstand in te halen en de lacunes te vullen. De praxis wekte de behoefte aan reflectie. Verheugend is het, dat deze wending ook positieve echo's vond in de pinkstergemeenten. In hun kring is het sindsdien tot een opmerkelijke ontwikkeling van de theologische reflectie gekomen. Het kwam ook tot waardevolle ontmoetingen tussen pinkstertheologen en theologen van de traditionele kerken. Daarnaast is het treffend te zien, hoe onderzoekers, die zelf niet in de charismatische beweging participeerden, toch gestimuleerd werden deze thematiek aan te pakken. Na 1960 is er een reeks van studies, vaak geleerde omvangrijke monografieën, verschenen, die gewijd waren aan de pneumatologie.

Een en ander werd gestimuleerd door het feit, dat in de jaren daarna en tot nu toe in vele sectoren van de officiële, traditionele kerken, vooral in kerken en gemeenten met een evangelikale signatuur, elementen werden geïntegreerd die oorspronkelijk tot de spiritualiteit van de pentecostals en revival-vroomheid behoren. Ik denk met name aan de vormgeving van de erediensten en de rol van de muziek en de liederen

daarin. Ook deze ontwikkeling gaf en geeft impulsen aan het onderzoek.

Dat doet de vraag rijzen: waarom nog eens een boek? Hebben we daar, nu al zoveel voorhanden en toegankelijk is, toch nog behoefte aan? Het lijkt me inderdaad, dat zo'n boek aan een behoefte kan voldoen. Het gaat daarbij primair om een behoefte van mezelf. Ik voelde mij gedrongen me zelf rekenschap te geven, wat ik vanuit mijn achtergrond bewust en onbewust zocht en wat ik op een lange weg van ervaringen en lectuur, van onderzoek en onderwijs heb ontdekt. De weg van het onderzoek was tegelijk een weg van persoonlijke ontwikkeling en ingrijpende heroriëntering.

Religieus en theologisch ben ik opgegroeid in een orthodox gereformeerd milieu, in de vrijgemaakte gereformeerde kerk. Er was daar veel eerbied en ook kennis van de Bijbel, het ontbrak niet aan inzet en vroomheid, maar tegelijk waren er veel spanningen en conflicten, vooral door de nadruk op het verstandelijk verwerken van het religieuze leven met onderschatting van het gevoel. Vaak werden emotionele problemen, ook tussen mensen, op het vlak van discussies over leer en kerkbeschouwing uitgevochten.

Steeds stuitte je daarbij op een zekere reserve ten opzichte van de Geest. Opvallend was de zorg dat het subjectieve het objectieve zou verdringen. Het objectieve was het Bijbelwoord, het subjectieve de werking van de Geest. Maar dat werken van de Geest bleef in de schaduw, als het ware 'anoniem'. Het werd niet of nauwelijks gethematiserd. Men stond kritisch tegenover de bevindelijke vroomheid van de 'zware' gereformeerden. Ook representanten van een vrije, niet institutionaire opwekkingsvroomheid werden gewantrouwd. Men kende ze vaak niet eens.

Doordat ik tijdens mijn studie aan de Theologische Hogeschool van de Vrijgemaakte Gereformeerde kerken in Kampen ook als freelance-journalist voor de plaatselijke pers werkte, kwam ik herhaaldelijk in aanraking zowel met bevindelijke christenen van de zware kant als met christenen van de 'vrolijke' kant, zoals de leden van de vrij-evangelische gemeente, baptisten, het leger des heils en anderen. Ik had gesprekken met hen en bezocht hun kerkdiensten om er een verslag voor de krant van te maken, maar ook uit nieuwsgierigheid en echte belangstelling. Er was geen kerk in het aan denominaties rijke Kampen, waarvan ik geen diensten heb meegemaakt!

Regelmatig was ik ook te vinden in de andere Theologische Hogeschool van Kampen, die van de Gereformeerde Kerken. Ik maakte daar allerlei evenementen mee en profiteerde van de persoonlijke contacten; later ook van de service van de bibliotheek.

Ik duidde zojuist al indirect aan: de Geest werkte natuurlijk ook wel in mijn gereformeerde milieu! Ik noem als voorbeeld mijn vader, C. Veenhof, die heel existentieel preekte en in zijn colleges over predikkunde zijn studenten daartoe stimuleerde. Het persoonlijk element, het ervaringselement, ontbrak nooit. Hij verzette zich ook tegen het schema objectief-subjectief. Maar voor zover ik mij kan herinneren gaf hij geen speciale aandacht aan de Geest. Het pinksterfeest belichtte hij graag als Christusfeest.

Toen ik de dogmatiek moest bestuderen, vond ik in de boeken van G.C. Berkouwer een zeer welkome gids. Typerend voor hem was het beginsel, dat hij zelf typeer-

de als de correlatie van geloof en openbaring. Hij liet zien dat de openbaring van God geen ‘mededelingen’ geeft maar in alles, wat ter sprake komt, gericht is op het hart van de mens, ‘mikt’ op geloof. Hij betoogde dat met zoveel gedrevenheid en engagement, dat je van binnen daardoor geraakt werd. Intussen: ook Berkouwer heeft de Geest niet tot een eigen thema gemaakt. Later ontdekte ik, dat anderen dat wel deden, bijvoorbeeld iemand als A.A. van Ruler, die ik steeds beluisterde als hij voor de radio (N.B. de AVRO-microfoon!) zijn Bijbellezingen hield.

Voor mijn verdere bezinning was de studie voor mijn proefschrift over Herman Bavinck en de zogenoemde ethische theologen van veel betekenis. Bavinck worstelde steeds met de verhouding Woord-Geest, streefde naar een verbinding van kennis en leven. Ik ontdekte, dat de ethischen in hun pleidooi voor een existentiële (want dat betekent de kwalificatie ‘ethisch’ bij hen eigenlijk) theologie steeds de betekenis van de ‘Geest’ en van ‘geestelijk’ onderstreepten tegenover het juridisch-letterlijke. En verder ontdekte ik, dat ook de moderne theologie vanuit eigen vooronderstellingen de betekenis van de ‘Geest’ voor theologie en religie onderstreepte.

Als docent aan het theologische opleidingsinstituut van St. Chrischona bij Bazel leerde ik de spiritualiteit van het nieuwere piëtisme en de opwekkingsbeweging heel goed kennen. Ook daarin speelt de Geest een gewichtige rol. Ik had het geluk in Bazel gedurende de jaren 1966-1968 nog de laatste Seminare van Karl Barth te kunnen meemaken. Zoals bekend heeft Barth in die laatste fase een verrassende verklaring afgelegd, namelijk dat hij, als hij nog eens moest beginnen, dan zou inzetten bij de pneumatologie in plaats van de christologie, die hij al die jaren daarvoor als uitgangspunt had gekozen. Ook in die Seminare kwam deze koerswijziging hier en daar tot uiting. In Bazel werd ik verder geboeid door de Nederlandse prof. H. van Oyen, die zijn ethiek ontvouwde vanuit het motief van wat hij noemde de ‘Anwaltschaft des Geistes’. Hij gaf daarbij een uitwerking en toepassing van wat het evangelie van Johannes zegt over de Geest als parakleet – een betiteling, die zoveel betekent als advocaat, getuige. Dat uitgangspunt heeft mij gepakt.

Toen ik in 1973 ik aan de Vrije Universiteit benoemd werd tot opvolger van Berkouwer, viel de keuze van een thema voor de inaugurele rede mij dan ook niet moeilijk: de parakleetbelofte in het evangelie van Johannes en haar theologische betekenis. Dit thema hielp mij in mijn werk. Het was een tijd, waarin de golven van de discussies aan de faculteit soms hoog opsloegen. Ik denk aan de theologie van de bevrijding en de invloed van het marxisme, het feminisme met zijn indringende vragen en in dat alles de relevantie van theologie en godsgeloof in het leven van samenleving en maatschappij. De faculteit had uiteraard ook te maken met de ingrijpende veranderingen die zich binnen het leven der kerken, landelijk en plaatselijk, voordeden. Het kwam er voor mij op aan te midden van al die bewegingen en stromingen een eigen weg te vinden. De omgang met de studenten was daarbij een sterke stimulans.

Waardevol werd voor mij het contact met de Charismatische Beweging in Nederland. Ook de CWN, zoals de naam wordt afgekort, is een onderdeel van de grote internationale beweging, die ik tevoren heb genoemd. Hier trof ik een organisatie aan, die voluit oecumenisch van opzet was, open stond voor nieuwe vragen in de samenleving en die theologische bezinning bewust met spiritualiteit wilde verbinden. De

charismata kwamen tot gelding in samenkomsten en conferenties. Ze waren ook thema van besprekingen, intensief en geconcentreerd, tegelijk gekenmerkt door de bereidheid over en weer van elkaars ervaringen en inzichten te leren. Naast en na de pionier Karel Kraan was iemand als Wim Verhoef een stuwende kracht voor de actie en de reflectie. Samen met mijn vrouw Marianne, afkomstig uit Bazel en al heel gauw geïntegreerd in de Nederlandse situatie, heb ik van harte in de CWN meegeewerkt. In die periode kon ik de inzichten, die ik aanvankelijk al had, nader toetsen en uitwerken (soms ook corrigeren!). Daarbij heb ik vanzelfsprekend geprofiteerd van de bezinning in de CWN en de verwante bewegingen in het buitenland. Wat ik aan gesprekken en publicaties – ik denk bijvoorbeeld aan de bijdragen van Martien Parmentier – aan die Charismatische Beweging te danken heb, zal in deze studie blijken.

Als docent aan de Vrije Universiteit heb ik het vermeden de pneumatologie tot mijn stokpaardje te maken, maar ik liet het niet los. Belangrijk was voor mij, als uitdaging en bemoediging, het werken en leven in de theologische faculteit van de VU. Kostbare herinneringen bewaar ik aan de vakgroep dogmatiek, waarin wij aan de hand van de lectuur van fundamentele teksten onze gedachten en ervaringen konden uitwisselen. Ik denk ook graag terug aan wat ik op het gebied van de pneumatologie te danken heb aan oudere vakcollega's van andere faculteiten als Henk Berkhof en Piet Schoonenberg. We ontmoetten elkaar ook binnen de CWN, waar zij hun waardevolle bijdragen leverden.

Ik beschouw het als een voorrecht dat ik de gelegenheid kreeg de studie ook in internationale verbanden te beoefenen. In samenhang hiermee wil ik graag vermelden, dat ik kostbare herinneringen bewaar aan de samenkomsten van een internationale studiegroep van pentecostal en reformed theologen, georganiseerd door de Wereldbond van Hervormde en Gereformeerde Kerken (WARC). Voordien ben ik geruime tijd afgevaardigde geweest naar de Conferentie van Europese Kerken. Ook daar was belangstelling voor het werken van de Geest, speciaal in de Oosters-orthodoxe kerken.

Natuurlijk was het voor mij een zaak van voldoening en vreugde, dat in de theologische faculteit van de Vrije Universiteit een leerstoel voor charismatische theologie werd ingesteld. Mijn opvolger Aad van Egmond heeft zich daarvoor van harte ingezet. Kees van der Kooi heeft daaraan door onderwijs en onderzoek een duidelijk inhoudelijk profiel gegeven, terwijl Martien Brinkman ook als toenmalig decaan deze activiteiten ondersteunde en stimuleerde.

Vanaf 1990 heb ik opnieuw in Zwitserland gewerkt. Na de lange academische periode voelde ik de drang naar ervaringen in de praktijk van het pastoraat. In de Reformierte Kirche van Thun vond ik wat ik zocht: de mogelijkheid om verworven inzichten proefondervindelijk te toetsen op hun bruikbaarheid! De omgang met de mensen in allerlei levenssituaties heeft mij verder gebracht. Belangrijk was de mogelijkheid in de kerkgemeente een dienst van handoplegging te starten, die nu al meer dan vijftien jaar en blijkens de echo's en reacties zegenrijk functioneert. In deze periode heb ik trouwens de theorie niet verlaten. Tijdelijk – in tijden waarin vacatures nog onvervuld waren – ben ik zowel aan de faculteit van Bern als aan die van Bazel opgetreden als parttime docent in de dogmatiek. Ook heb ik gedurende

enkele maanden gewerkt in het Calvin Theological Seminary in Grand Rapids. Steeds heb ik in die functies ook de pneumatologie behandeld.

Bij dit alles voegde zich nog een andere factor, die voor mijn inzichten vruchtbaar geworden is. Mijn vrouw en ik kwamen, toen we nog in Nederland woonden, ook in contact met een kring van theologen en pastores die – overigens op verschillende manieren – geïnteresseerd waren in de mystieke tradities in het christendom, ook in nieuwere gedaanten. Ik kon het niet eens zijn met geloofs- en vakgenoten, die bijvoorbeeld bij een New Age-boek aanstonds al zeggen: ‘dat is niets voor mij’. Zelf besepte ik de drang en de noodzaak tot een echte ontmoeting.

Een markante woordvoerder van deze kring was de jezuïetenpater Karel Douven. Douven was gegrepen door de universele betekenis van de Christus. Hij begroette een verwijding en opening van datgene, wat lang via instituten en dogma’s doorgegeven maar ook begrensd werd, doordat het nu een echte beleving werd. Zijn mystieke visie werd gedragen door het geloof, dat het heil van Christus ondanks alle weerstanden en problemen meer en meer zichtbaar zal worden als een kracht van liefde en vrijheid, die mensen transformeert. Het is de Geest, die deze kracht der liefde bemiddelt en die Geest werkt in heel de wereld. Wat indruk op mij maakte was het vertrouwen en de hoop, die Douven bezielde en met name, dat hij aandacht vroeg voor de werkelijkheid van de onzichtbare wereld en haar invloed op ons. Ook de geschriften van Joanne Klink heb ik als een stimulerende uitdaging ervaren. Ik werd daardoor aangemoedigd verder na te denken over de Geest als de schenker en de kracht van het leven, over de Geest als schepper, van de zichtbare en onzichtbare wereld.

Aan de Vrije Universiteit had ik mij eerder al bezig gehouden met datgene wat in de geloofsleer vaak als ‘de zichtbare wereld’ betiteld wordt. Twee oudere collega’s aan de VU – de bioloog Jan Lever en de geoloog Jan van der Fliert – openden mijn ogen voor de ongelofelijke rijkdom van die wereld. Zij toonden onweerlegbaar aan, dat de traditionele orthodoxe opvatting van Genesis 1 als een woordelijk verslag van het gebeuren aan die verbluffende rijkdom en veelvoudigheid geen recht deed. Mede door hun invloed werden de beslissingen van de gereformeerde synode van Assen van 1926, die het onbevungen onderzoek van de natuurkundigen aan de VU zo lang hadden geblokkeerd, terzijde gesteld. Beide natuurwetenschappers waren daarin eensgezestes met de theologische faculteit. De faculteit, die voordien krachtig had meegewerkt in de totstandkoming van die beslissingen, werkte nu krachtig mee in de opheffing ervan. De bijdragen van Harry Kuitert en de oudtestamenticus Nico Ridderbos hebben in die koerswijziging een gewichtige rol gespeeld. Deze wending had al plaatsgevonden, toen ik aan de faculteit kwam. Maar het hoeft geen betoog, dat ik mij door mijn bezinning op de vragen rondom de Bijbel en op de rol van de Geest als Spiritus Creator heel erg bij deze verandering in zienswijze betrokken voelde.

De grootheid van God als Schepper en de samenhangen van de zichtbare en onzichtbare wereld gingen mij steeds meer fascineren. De lectuur van P. Teilhard de Chardin, F. Capra en andere natuurwetenschappers met een visionaire blik hielpen bij de reflectie daarover, trouwens ook de studies van theologen als J. Moltmann en

W. Hollenweger. De onzichtbare wereld, de wereld van engelen, van geesten – zij is volgens alle delen van het bijbelse getuigenis een realiteit. Mijn vroegere collega, de godsdiensthistoricus Dick Mulder, die zich steeds inzette voor een constructieve ontmoeting der religies, ging steeds uit van de vooronderstelling, dat voor religie kenmerkend is, dat de gelovigen zich betrokken voelen op een werkelijkheid die boven, achter, onder de voorhanden werkelijkheid ligt en die geacht wordt van een beslissende invloed op het leven en het lot van de mens te zijn. Waarin de religies ook mogen verschillen – en die verschillen zijn heel groot – dit kenmerk geldt voor alle. Ik ben het daarin helemaal met Mulder eens. En ik heb de overtuiging, dat de verbinding van het zichtbare en het onzichtbare een noodzakelijke voorwaarde is voor het vinden van levenszin en levensoriëntering. Welnu, voor het ontdekken en ervaren van deze levensverbinding is het, zoals mij in mijn onderzoek bleek, van grote waarde zich open te stellen voor de Geest van God.

Zich openstellen betekent: zoeken! In het overzicht van mijn weg heb ik, denk ik, voldoende duidelijk gemaakt, dat ik zelf ook een zoeker geworden ben. Ik ben steeds innerlijk verbonden gebleven met mijn eigen protestantse traditie en met de erfenis van het calvinisme en neocalvinisme, maar van daaruit ben ik gaan zoeken, tot nu toe. Uit innerlijke noodzaak. De ontwikkelingen op het gebied van religie en spiritualiteit raken mij niet alleen aan de buitenkant maar resoneren ook in mezelf.

Nog een kort woord over de huidige situatie. Die verschilt radicaal van wat ik nog als jongen en jongvolwassene heb meegemaakt. Toen waren de kerken, de theologie en de preken de toonaangevende en gezaghebbende gidsen, die niet alleen het geloof maar ook de hele belevingswereld bepaalden. Maar die tijd is voorbij. Het individualisme is veel sterker geworden. Er is zeker nog religie en spiritualiteit, maar die worden veel minder dan vroeger door de officiële kerken en hun theologie gestempeld. Deze hebben hun monopoliepositie op dit gebied verloren en staan bloot aan een blijkbaar niet te stuiten proces van afkalving en inkrumping. Vele mensen die serieus verlangen naar spiritualiteit, zoeken zelf op de huidige markt van levens- en wereldbeschouwingen met hun rijk gevarieerd aanbod. Tot die zoekers behoren ook mensen, die wel nog een relatie hebben met een kerk, maar zich toch niet bevredigd voelen door wat in de gangbare presentatie van het geloofsgoed wordt geleerd. Een sterke kant van de christelijke traditie – met name in het protestantisme – is, dat men zich grote moeite getroost heeft de inhoud van het geloof te doordenken. Er is geen godsdienst die zo ‘durchreflektiert’ is als de christelijke. Ik zeg daar geen woord kwaad van. Met anti-intellectualisme is niemand gebaat. Maar een zwakte is, dat door die eenzijdig intellectuele activiteit, waarin men vooral met zichzelf bezig was, de aansluiting aan het leven te kort kwam. Men interpreteert het eigen erfgoed maar die interpretatie gaat kennelijk voorbij aan wat veel tijdgenoten bezighoudt.

Zelf ben ik van mening, dat de oorspronkelijke levensimpuls van het christendom altijd nog een sterk potentieel bevat en dat het de moeite loont de weg naar die impuls opnieuw te ontdekken en zo de daarin verborgen krachten te kunnen ervaren. Welnu, dat is in feite van meet af voor mij een drijfveer geweest om mij intensief bezig te houden met datgene, wat tot het werken van de Geest behoort. Een aantal artikelen daarover zijn opgenomen in het boek *Vrij gereformeerd*, dat in 2005 is verschenen. Intussen voelde ik de innerlijke behoefte datgene, wat ik – ook nadien –

gevonden heb in een samenhangend geheel te beschrijven. Het resultaat daarvan vindt U in dit boek.

Over dit boek nog het volgende. Men verwachtte daarin geen bespreking van alle aspecten van de ‘leer’ over de Geest van God. Ik leg wel veel op tafel, maar heb geen volledigheid nagestreefd, stel dat die al te realiseren zou zijn. Mijn bedoeling was, zoals ik al aanduidde, niet minder maar ook niet meer dan verslag uit te brengen van wat ik op mijn weg van ervaring en reflectie heb gevonden. En daarbij koester ik de hoop, dat de lezer er een en ander in zal aantreffen, dat haar en hem kan helpen. Het zal de lezer van dit boek opvallen, dat ik herhaaldelijk mijn gedachten ontwikkel in een gesprek met Herman Bavinck. Dat hangt samen met het feit, dat ik van meet af door hem geboeid ben en dat dankzij nieuwe edities van zijn grote dogmatiek – ook in Engelse vertaling – zijn werk door velen geraadpleegd wordt. Vanuit mijn zoektochten neem ik soms afstand van wat hij betoogde. Maar dat doet geen afbreuk aan mijn diep respect. Bij alle deugden, die zijn dogmatiek kenmerken, is er één, die mij altijd getroffen heeft: het besef, dat wij in de bezinning op het geloof met mysteriën in aanraking komen. Mysteriën, die geen pasklare antwoorden toelaten en juist daarvoor steeds weer tot nieuw vragen en zoeken uitlokken,

In het boek heb ik mij wat de voetnoten betreft beperkingen opgelegd. Ik heb op een enkele uitzondering na afgezien van de vermelding van de woordenboeken, lexica en commentaren die ik geraadpleegd heb. De boeken en artikelen, die in de voetnoten vermeld worden, zijn ook opgesomd in de literatuurlijst. Daarin noem ik tevens andere publicaties, die ik raadpleegde. Waar ik van een auteur meer dan één publicatie heb gebruikt, duid ik de betreffende publicatie aan door een verkorte weergave van de titel. Ook voor de verkorte aanduidingen van tijdschriften verwijs ik naar de literatuurlijst. Ik noem hier alleen een heel frequent gebruikte afkorting, nl. *BCT: Bulletin voor Charismatische Theologie*. Bij de vele aanhalingen uit de Bijbel heb ik mij niet op één vertaling gefixeerd. Ik benutte de NBG-vertaling van 1951, ook de recente NBV, soms gaf ik een eigen vertaling. Mijn opzet was steeds een vertaling te bieden, die iets van de oorspronkelijke tekst weerspiegelt. Het zal bij de lectuur opvallen, dat ik de uiteenzettingen in de afzonderlijke onderdelen afsluit met conclusies. Ik formuleer daarin steeds centrale gezichtspunten van het betreffende onderdeel. Dit gebeurt vanuit een eigen keuze zonder dat daarmee een volledig ‘excerpt’ is beoogd. De lezer heeft als steeds het recht zelf ‘uit te selecteren’, wat voor haar en hem de moeite waard is!

#### DANKBETUIGING

Erkentelijk ben ik jegens vier collega’s die mij bij de voorbereiding van deze publicatie hebben bijgestaan. Hun ondersteuning was, ook omdat ik in Zwitserland woon, van grote betekenis.

Martien Brinkman en Kees van der Kooi hebben mij vroeger al aangespoord een samenvattende studie over de pneumatologie te schrijven. Dat was een stimulans. In dit boek heb ik met verschillende adviezen en inzichten van hun kant mijn winst gedaan. Zij hebben mij ook de weg gewezen om tot de publicatie daarvan te komen.

Maarten Aalders heeft het manuscript nauwkeurig nagelezen en en bewerkstelligd, dat formuleringen en spelling beantwoorden aan de thans geldende regels voor de Nederlandse taal. Hij reikte ook waardevolle historische gezichtspunten aan.

Dirk van Keulen heeft in de laatste fase het manuscript zorgvuldig getoetst en voor de druk gereedgemaakt. Even snel als efficiënt verzorgde hij de vormgeving van het binnenwerk. Hij vervaardigde ook het register van namen.